

I-605.366 5.000
УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНО - ДЕМОКРАТИЧНЕ
ОБЕДНАННЯ.

ЮЛІАН ПАВЛИКОВСЬКИЙ

ЗА ЗЕМЛЮ БАТЬКІВЩИНИ

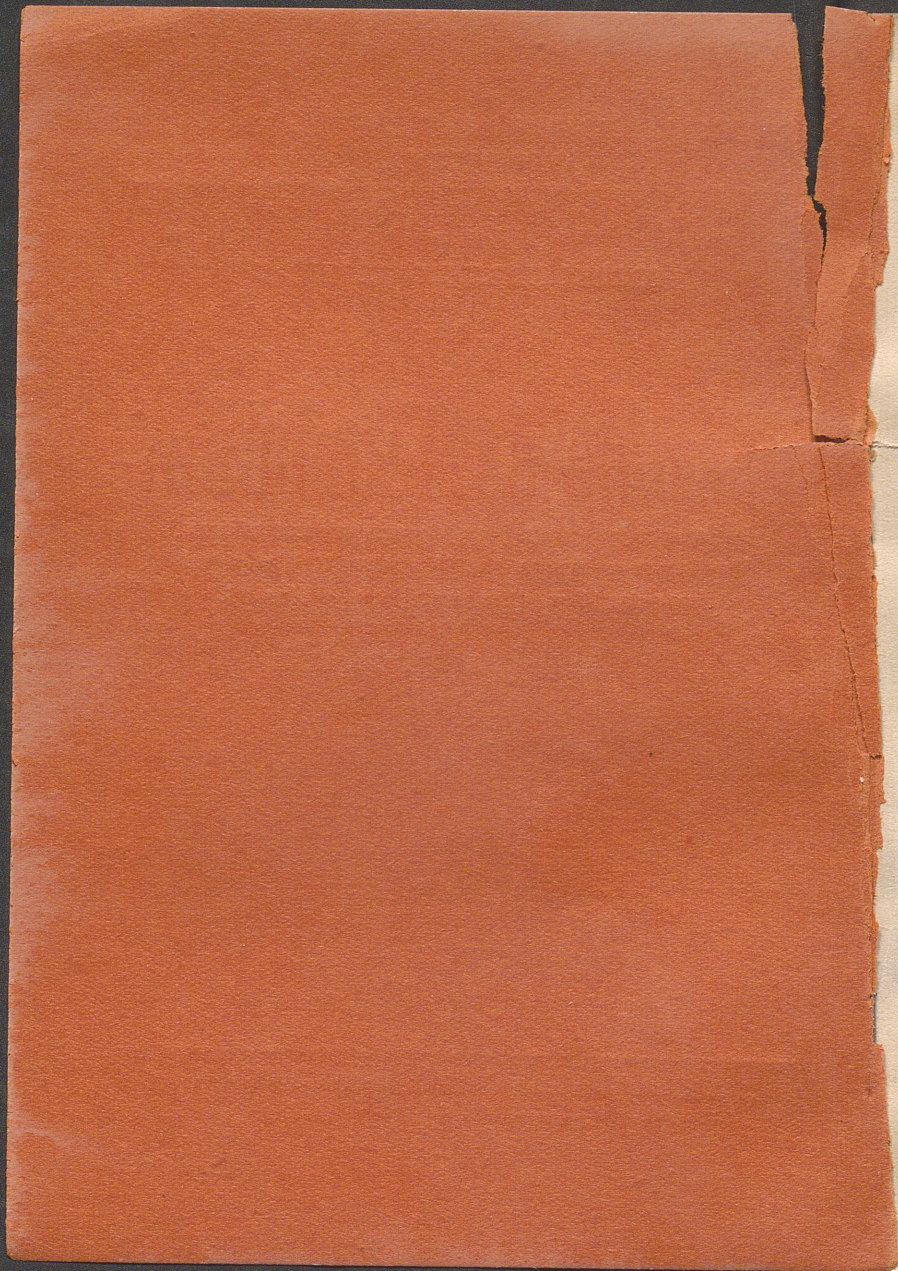
Реферат виголошений на протестаційних зборах
Українського Львова дня 15 жовтня 1936, в справі
колонізації українських земель у Польщі.

Л Ї В І В

1 9 3 6

Накладом Видавничої Спілки „Діло“.

y

3

УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНО - ДЕМОКРАТИЧНЕ
ОБ'ЄДНАННЯ.

ЮЛІАН ПАВЛИКОВСЬКИЙ

ЗА ЗЕМЛЮ БАТЬКІВЩИНИ

Реферат виголошений на протестаційних зборах
Українського Львова дня 15 жовтня 1936, в справі
колонізації українських земель у Польщі.

Л Ь В І В

1 9 3 6

Накладом Видавничої Спідки „Діло“.

Відбитка з „Діла“.

Всі права застережені.

I-605.966

I.

ЗЕМЛЯ В ЖИТТІ НАРОДУ.

1. Любов Рідної Землі — любовю Батьківщини.

Любов Рідної Землі — це любов не тільки її краси і природних багатств, не тільки родючих нив та левад, лісів та вод як рільничих варстатів праці хліборобського стану, цієї невичерпаної скарбниці фізичних і моральних сил народу...

Любов Рідної Землі — це любов Батьківщини, любов національної території, на якій зростають і трудяться у безпереривній черзі покоління народу, на якій сучасне покоління, що переняло спадщину попередніх, кладе дальші основи під всебічний розвиток народу, поглиблює і поширює рідну культуру, забезпечує життя прийдешніх поколінь, працює для безсмертної спільноти — для нації.

Любов Рідної Землі — це любов Батьківщини — *patriae* — з її історією та традицією, з її минулим, сучасним і майбутнім...

Оборона Рідної Землі це не тільки оборона моменту, статичного стану, в яким Рідна Земля найшлася, це оборона її розвиткових тенденцій...

Колиж сьогодні доводиться мені говорити про намагану кольтонізацію Рідної Землі і про оборону її на відтинку заборони перевласнювання земель великої власности в руки місцевого, у 90% українського селянства, то думки мої будуть торкатися не тільки поняття „ager”, але й поняття „patria”. Кольтонізація нашої Батьківщини при її ускладнених аграрних відносинах стає питанням не тільки економічно-соціальним, але у високій мірі політичним, питанням, яке цікавить не тільки хліборобську, але всі верстви нашої нації.

„Люди, в руках яких є земля народу, стають панами долі народу“ — кликав до поневоленого польського народу визначний його син, філософ й економіст Осип Супінський.

По вік живим залишиться цей голос для поневолених народів. По вік вказуватиме він на значіння землі у житті Нації.

2. Истога оборони Рідної Землі.

Жива нація мусить не тільки відчувати потребу оборони Рідної Землі, але мусить її вести у гармонійнім змаганні всіх шарів громадянства, бож оборона Рідної Землі не є справою виключно тільки хліборобського стану.

Акція оборони Рідної Землі є акцією загальнонаціональною, понадпартійною й понадклясовою, бож нерозлучним складником нації є її національна територія.

Так розуміємо ми в Українським Національно-Демократичнім Обеднанню справу оборони Рідної Землі, перенявши таке розуміння від наших

попередників. В самих первопочинах праці У. Н. Д. О. так вело її оборону в році 1925. у масових здвигах нашого народу в добі, коли у варшавським парламенти підготовляли новий земельний закон, закон, який досі обов'язує. Є це закон про виконання земельної реформи з дня 28. XII. 1925. В. З. Р. П. ч. 1. Поз. 1. ех 1926. року. Сьогодні закон цей мав би стати **правною** (?) підставою кольтонізації нашої Батьківщини. Дарма, що якраз цей закон каже виразно брати при парцеляції на увагу **господарські відносини парцельованих місцевостей**, а на Батьківщині нашій вони — ті „господарські відносини“ — є такі, що включають з правила кольтонізацію нашої землі.

II.

УКРАЇНЦЯМ ВІДМОВЛЯЮТЬ ПРАВА НА КУПІВЛЮ ЗЕМЛІ ПРИ ПАРЦЕЛЯЦІЇ МАЄТКІВ НА УКРАЇНСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ ТЕРИТОРІЇ В ПОЛЬЩІ.

1. Завдання парцеляції при аграрній реформі.

Аграрна реформа в ділянці парцеляції має на меті направити злий земельний устрій, який хворіє через скарлуватіння господарств, що властиво перестали бути господарствами самостійними, а далі, має поправити аграрну структуру малоземельних, вкінці — **де на це дозволяють місцеві господарські відносини**, творити нові самостійні господарства.

Аграрні відносини на українській національній території, про які будемо ще говорити, включають майже зовсім змогу колонізувати її, бо колонізація може тільки катастрофально погіршити й так дуже нездоровий аграрний устрій українського села.

А проте українському хліборобові відмовляють права набувати землю при парцеляції маєтків великої земельної власности...

2. Парцеляція на українських землях не для українського хлібороба.

З якоїж причини український хлібороб, що нидіє на зломках колись самостійних господарств, має без огляду на аграрну реформу, а втім парцеляцію, на його землях — нидіти й далі на голодових земельних наділах, коли в його громаді парцелюють двірську землю а він — український хлібороб — готов її закупити?

З тої — кажуть нам — причини, що двірська земля, яка підпадає парцеляції, не походить з українських маєтків!

Воно правда, що 98% великовласницької землі на українській національній території не становить власности українських дідичів. Стан цей з впливом довговікових процесів політичної боротьби, але в добі демократизації землі в республіканській державі **не йде про те, хто у своїм посіданні має надвишку землі, а про те, хто її для направи аграрного устрою має право набути.**

3. За що боремося.

Гасло „польська земля — в польські руки“, коли йде про засадничі права громадян і позитивні аграрні закони не витримує критики. У виконанні діючих основних законів і діючого аграрного права, маючи на прикметі основні права громадян, та становище викликане голодом землі на українській національній території, гасло це мусить уступити гаслові: „**Місцевий запас землі в першій мірі на направу місцевих аграрних відносин**“. У злих умовинах господарських і соціаль-

них живе місцеве хліборобське населення без ріжниць народности і віри і воно надіється на землю і прагне землі, бо завмирає через її недостачу. При справедливій парцеляції в аграрно перенаселених країнах не може бути місця на кольтоністів тільки тому, що **запас землі** знаходиться в руках етнічної меншости і для короткозорої політики мав би опинитися в руках сторонніх одноплемінців, спроваджених без огляду на інтереси місцевого населення.

„Аграрної політики не слід робити з граматиною в руках“ — як слушно зауважує граф Лось, річево аргументуючи безглуздя кольтонізації Галицької Землі.

4. Природні і писані права і накинена нам боротьба.

Не є в порядку, коли національно неоднородна держава, яка устами свого творця вже 9. лютого 1919. заповіла аграрну реформу „в дусі великих демократій заходу“, яка власним законом з 26. IX. 1922. про галицьке самоврядування виразно заявила, що ні вона — себто держава — ані ніяка установа публично-правна на території, зокрема галицькій, не буде провадити кольтонізації, а проте намагається кольтонізацію вести. Чи не забагато беззаконня, — перед яким мусить здригнутися здорова морально людина і загрожена нація — скупчилось би в насильній кольтонізації нашої Батьківщини?

Чи потрібна є в обороні **природних прав на землю** місцевих хліборобів накинена нова бороть-

ба? Боротьба, яку якже легко можуть використати ті, які в неоднім кутку Європи кинули й далше кидають іскри соціальної революції? Нам з ними не подорозі. Кому ж в такім випадку залежить на радикалізуванні соціальної боротьби? Для яких цілей?

III.

ЗЕМЛЯ НА УКРАЇНСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ ТЕРИТОРІЇ МУСИТЬ ЧЕРЕЗ ПАРЦЕЛЯЦІЮ ПЕРЕЙТИ В РУКИ МІСЦЕВИХ ХЛІБОРОБІВ.

Що скріплює права українського хлібороба на землю його Батьківщини.

Природні права українського народу до землі української національної території це святі права. Вони не можуть підпадати ніяким змінам. Не підпали змінам також самі права польського народу на польській національній території, на якій у великим розмірі експериментував пруський режим, у меншій царський автократизм. Польський нарід добув вповні свої права до землі.

Історичний розвиток польської великої власності на українських землях у польській державі скріплює тільки права українського народу до великовласницької землі, як варстату праці його хліборобської верстви.

А крім цього господарські і соціальні умовини життя місцевих хліборобів, без огляду на їх віру і національність, вимагають, щоб парцеляція запасу землі на нашій аграрно-перенаселеній Батьківщині була ведена з погляду **направи аграрних відносин**, про які вже Щепановський писав від

90-ти роки минулого століття, змальовуючи нужду селян-гельотів, про які основну студію склав проф. Здзіслав Людкевич, які заналізував проф. Франц Буюк, проф. Тадей Бржеський й інші. Йде тут чейже про відповідальність за долю нищого поверх 1 міліона карлуватих і малоземельних, економічно несамостійних місцевих господарств, йде про долю і психічні настрої поверх 5 міліонів сільських душ, прикованих до землі, без змоги жити на ній і з неї, без змоги відорватися від своїх злиднів. Урбанізації сільського населення при безробітті у місті не можна собі уявити. Сезонова еміграція дуже обмежена, а заморська не тільки з причини низьких, смішно низьких еміграційних квот, але і з причини недостачі гроша серед охочих до емігрування не відиграє сьогодні для злагіднення положення села ніякої ролі.

Так само, коли йде про кольтонізацію, слід підкреслити, що після погаснення законів щодо військової кольтонізації (вони діяли на українській території поза Галичиною) нема в Польщі закону, який допуслав би інакшої розвязки переласнування при парцеляції, як розвязки, що спирається на господарське положення місцевого населення. Отже нема правних оснєв, які дозволяли би на кольтонізацію нашої Батьківщини.

А проте кольтонізація йшла й мала би бути тепер поширена й скріплена.

Йй мусимо рішуче протиставитися, маючи на увазі наші природні права на землю, наші господарські і соціальні конечности і потреби, маючи на увазі й місію нашої нації на Сході, яка при політиці на довшу мету не може стояти у противенстві до такоїж політики польської держави.

А) ГЕНЕЗА ПОЛЬСЬКОЇ ВЕЛИКОЇ ВЛАСНОСТІ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ.

Стереотипне повторювання серед кол польського громадянства і урядових сфер, що „польська великовласницька земля на українській національній території мусить перейти в польські руки“, а українцям з цього приводу не діється ніяке лихо, приневолює нас, — попри розгляд аграрного питання на наших землях, — розглянути **генезу скупчення великої власності на нашій Батьківщині в руках польських.** В межах цього реферату можемо розглянути творення польських великих маєтків в історичнім розвитку тільки наймаркантнішими рисами, відсилаючи зацікавлених до основних історичних праць М. Грушевського, А. Яблоновського й інших та до праць о. д-ра Тита Войнаровського, який всесторонньо освітлив питання, як земля наша ставала не-наша, користуючися зокрема, коли йде про новіші часи з доби австрійської: як відсування селян з рустикального земельного фонду, як своєрідне „управильнення“ сервітутів, теж з моїх студій-цих питань у 1916. році.

1. Польська доба.

Коли Казимир Великий, король польський, в 1340. р. заняв Галицьку Русь, не легко було йому звязати новоздобуті землі з польською державою. Суспільний і господарський устрій галицької держави ріжнився основно від устрою Польщі. Галицьке князівство у розвитку своїм дійшло до правильного зріжничкування свого громадян-

ства, серед якого велику земельну власність репрезентували бояри. Селянство було свободне, торгівля широко розвинена. Зате Польща була наскрізь хліборобською державою, а землевласники-шляхта рівночасно були обов'язані до оборони держави та її воєнних походів. **Тільки земельна власність і лицарський стан надавав повноту прав людині.** Не маючи поза сильною горсткою землевласників сильніших інших верств, з природи речі протиставною верствою головної польської суспільної верстви у добутім краю були **бояри.** Перемога їх у користь польської земельної верстви стала вихідною точкою у цементуванні Галицької Русі з польською державою. Процес цементування йшов шляхом затяжної боротьби, в якій визначну роль грали не тільки впливи Церкви і станові привілеї, признавані тільки полякам римо-католикам, але й фізичне насилля на українських боярах, часто при допомозі татар. Земельні маєтки бояр загарбувано на річ польських королівщин, які у свою чергу розділювано між польську шляхту і магнатів-королевят.

Як одинично й масово винищувано бояр, про те читаємо в літописах Кромера та Длугоша і Литовській Хроніці, довідуємося про те з праць польських, як нпр. В. Лозінського, „*Prawem i lewem*“ студій історичних А. Яблоновського та ін.

Вже з початком XVII. століття велика власність земельна українських бояр перестала існувати. Землі знищених бояр були вже в руках польської шляхти і магнатів. Серед них були й назвища, але лише назвища українсько-бояр-

ські. Належали вони до боярських родів Чорторийських, Сангушків, Вишневецьких, Четвертинських, Пузинів, Любецьких та інших, які ратуючи свої маєтки, перейшли в польський табор, збогачуючи польський стан посідання надбаннями культурними і матеріяльними зі шкодою для Руси. Не диво, що й середня українська земельна власність — як менше відпорна — пішла їх шляхами. Патріотичні одиниці і скупчення, які залишились у живих, без огляду на фізичне насильство, та не відцуралися свого народу і віри своїх предків, зійшли під впливом польського устрою вниз до рівня селянського стану.

Фізичною силою і депривацією душ (привілеї!) вже до XVII. століття українська земельна власність, велика і середня, перейшла в руки польських королів, вельмож-магнатів і шляхти.

А. Яблонівський у своїй праці „*Źródła dziejowe*“ пише про те ось як: „З такої численної колись в Червоній Руси і всіх українських землях верстви бояр залишились з кінцем XVI. століття тільки сліди. Кляса ця розкололася і розхилилася на два протилежні боки: одна частина з них ввійшла в ряди посідаючої шляхти, що користувалася вповні польським правом, друга частина влада до рівня простої замкової прислуги“...

В поході кривавих століть зліквідовано велику українську земельну власність на українській національній території. Сьогодні є вона в польських руках...

Система господарювання польської шляхти довела до закріпощення українських в добі княжій свобідних селян і перемінила їх на панщинних

рабів, які **впродовж** двадцяти поколінь збогачували земельних власників даремною працею на розлогих ланах дворів.

Коли на заході Європи феодалні відносини в царині землеволодіння довели до витворення хлібороба-чиншівника, обов'язаного платити данину в користь земельного пана, в Польщі з огляду на характер господарки земельних власників — господарки **фільварочної**, — довели вони до витворення хлібороба-панщинника, обов'язаного до **примусових робіт на панській землі**.

Коли земельний пан, дбаючи про ренту, піклувався розвитком **селянського чиншового господарства**, то фільварочний пан **заінтересований** був, ведучи власне господарство, в якнайбільшій експлуатації **робочих сил села**. Село попало в **панську неволю, кріпацтво і примусові роботи**.

Селян закріпощено в Польщі силою факту. Небавком найшло це закріпощення правне обґрунтування в конституціях шляхотського сойму. Заборону свобідного переселювання селян з місця на місце усанкціонували конституції з 1496, 1504. і 1514. р. Конституціями з років 1520—1530 наложено на селянство обов'язок примусових робіт-панщини — на річ фільваркових панів. Вкідні в році 1543. позбавлено селян усіх прав вільної людини. **Селянство стало робочим інвентарем, додатком до фільварочної господарки**.

Маючи даремну робочу силу, земельні власники розвинули широку продукцію сільсько-господарських плодів, які сплавлювані Вислою до Гданська, йшли у світ, збогачуючи фільварочних панів. Ріс добробут польської великовласницької

верстви, скріплювалася культура, якої **посередніми меценатами** були панщинні раби, на наших землях українські селяни.

Як виглядало виконання прав земельних панів у добі кріпацтва і панщини знаємо з історії. Жахливі картини неволі описували чужі подорожники як Пачікелі і Боплян. Осудив польських фільварочних панів польський проповідник Петро Скарга.

Кривавий піт виснажливого труду всяк у землю великої власности, піт селянства, в тім на нашій Батьківщині українського селянства. Чи ж піт цей нічого не говорить і до нічого не зобов'язує?

2. Австрійська доба.

Після втрати державности Польщі не перервалися далші затії земельних власників супроти селян.

Гуманні реформи Марії Тереси (1775) і широко закроене законодавство Йосифа II., що мали на меті злагіднити долю закріпощеного панщинного селянства, стрінулися з відпором польських земельних власників на нашій Батьківщині. Панщина не тільки не зменшувалася, але зростала.

Колиж надвірним декретом з 2. квітня 1787. р. створили т. зв. **рустикальний земельний фонд як ненарушну основу селянського стану посідання з дня 1. XI. 1786. р.**, найшлися у земельних панів достаточні засоби, щоб позбутись українських селян з селянської землі, яку прилучили — всупереч забороні — до домінікального земельного фонду, себто до двірських маєтків.

Між тими засобами вславлені є мандаторські методи витворювання по селах буком т. зв. пусток, себто господарств покинутих селянами, які перед знущаннями втікали у світ за очі. У праці о. д-ра Т. Войнаровського вияснено нам справу, як проганяли селян із землі. **В роках 1787—1834. зайняли двори з рустикального фонду Східної Галичини майже 800.000 катастральних моргів землі.** Селянські займанщини для дворів не спляються з роком 1834, йдуть вони аж до увласнення селян до 1848. року...

Усування селян з землі не йшло легко! По селах йдуть бунти! Їх стараються двори представити як „опришництво“—бандитизм, хоч підложка цих бунтів нічого спільного з бандитизмом не мало. Був це відрух розпуки проти безправства, відрух хоч невдачний, та проте вічно живий обезсмертнений в людських оповіданнях-легендах. Навіть польські дослідники розвитку аграрних відносин на Сході не заперечують, що т. зв. опришництво зродилося із змагань оборони прав селянства, зокрема його прав на землю. (Проф. д-р О. Бузек).

*

Йдучи за дальшим етапом розвитку аграрних відносин на нашій Батьківщині слід пригадати, що **увласнення** селян у Галичині 1848. року не прийшло даремно. **Індемнізацію** заплатив край селянським грошем. Увласнення селян на інших українських землях, які тепер знаходяться в межах Польщі в 1861. принесло теж відшкодування великій земельній власності.

Крім цього — коли йде про Галичину — вміла велика земельна власність і сама себе відшкодувати і то в спосіб далеко корисніший, як сама індемнізація за знесення панщини.

Маю тут на думці **своєрідне переведення патенту з 5. VII. 1853. про викуп чи пак управління сервітутів.**

Справа ця докладно висвітлена. Селяни втрапили не тільки право ужиткування лісів і пасовиськ та інші управління, які були природним доповненням недостаточних селянських земельних наділів, але в додатку коли йде про дерево, залежні стали від монополію лісних господарств, скупчених у руках великої власности, яка за цей необхідний для сільського господарства сирівець правила монополійні ціни. Надвишка ренти лісової господарки у Східній Галичині в порівнянні до року 1845. зросла вже в році 1870, коли ще акція „управління“ сервітутів далеко не була докінчена (тривала вона до 1895. року!) майже втрое!

Проф. Гломбінський стверджує, що акція ліквідування і управління сервітутів „вплинула дуже некорисно на господарське і суспільне положення громад, які не мали власних лісів і пасовиськ“. Еквіваленти сервітутів виділювані великою власністю в користь селянських господарств майже в цілості були глумом над рівновартістю сервітутівих управлень.

*

Чиж потребуємо пригадувати собі, що велика земельна власність за викупно домінікального права пропінації дістала відшкодування, якого

остання рата платна була ще в часі великої війни 1915? А право пропінатії і коршми на селі та її деморалізуючий вплив на село, чиж не були засобами руйнування селянських господарств?

Але годі!

Стверджуємо лишень, що землі польської великої власности на нашій Батьківщині це колишні землі українських бояр та українських селян, які в добі фєвдальній впродовж поколінь як панщинні раби їх управляли, а за своє увласнення в половині XIX. століття дорого заплатили!

Чиж не вони — ті селяни — є природними дідичами цієї землі, коли вона має бути здемократизована?

Б. АГРАРНА СПРАВА УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА У СУЧАСНІМ.

Зясуймо собі на основі офіційних даних перепису рільних господарств з року 1921. положення українського села під оглядом господарським і соціяльним. Перепис цей є вже перестарілий. За 15 літ аграрний устрій українського села погіршився через природний приріст сільського населення, для якого нема майже ніякого відпливу, через дільбу господарств і через військову і цивільну кольонізацію нашої Батьківщини.

А всеж і ці перестарілі вже офіційні дані можуть нам змалювати жахливу картину загрозового заогнення аграрної справи українського села, яка в частині могла би бути злагіднена, якби великовласницька земля перейшла в руки місцевого напів спролетаризованого селянства.

1. Голод землі.

Вже в році 1921. на українській національній території в Польщі, розділеній в семи воевідствах, з яких тут беремо на увагу тільки дані з Галичини (без Лемківщини) Волині і Полісся скупчувалося поверх 1,250.000 господарств нижче 50 га площіні. Переважну більшість селянських господарств становлять халупничі, карлуваті і малоземельні господарства. Є їх близько 1 мільон! Серед того мільона майже 60 прц. припадає на господарства **нижче 2 гектарів** площіні, а 40 прц. на малоземельні від 2—5 гектарів. Серед загалу господарств **майже 80 прц. господарств не має достаточного великого земельного варстату**. Всієї землі в руках селянських є приблизно 8 мільонів гектарів.

Аналізу структури земельних наділів переведемо пізніше.

На українських землях душиться в кліщах дрібно- і малоземелля яких 5 мільонів сільського люду.

2. Запас землі.

Запас великовласницької землі, по відрахуванню культур вилючених зпід парцеляції і по відрахуванню землі, яку мають право залишити за собою сучасні земельні власники до власного ужиткування, нараховує у приватних маетках до 1,600.000 га, в маетках держави й Церкви приблизно 338.000 га, з чого на площінь Церкви **враз з лісами припадає не більше 155.000 гектарів** з категорії великовласницької. (Господарства поверх 50 гектарів).

Коли пригадаємо собі, що до землі мають право не тільки селяни, але нпр. учителі, а також самоврядні установи й школи, то для заспокоєння голоду землі 1 мільона господарств і 5 мільонів душ сільських пролетарів а даліше двірської служби й арендаторів, було вже в 1921. році тільки коло 1,600.000 га!

На тлі тих цифр у всій жахливості виступає трівожне питання перенаселення українського села.

3. Аграрне перенаселення.

Питанню аграрного перенаселення присвячує перші сторінки своєї основної праці про земельну реформу визначний знавець аграрних відносин в Польщі кол. міністр земельних реформ проф. Витовт Станевич. В його студії: „Dwa lata pracy nad przebudową ustroju rolnego w Polsce“ находимо образ інтенсивности перенаселення українських земель, який далеко перевищує загально державні пересічі і рівняється, коли йде про відношення числа голів до ужиткової рілничої площі в Галичині, такомуж самому відношенню в корінній Польщі тільки в краківським і келецьким воевідстві.

Виходить, що для визначно перенаселених польських областей можна найти землю в корінній Польщі. Для перенаселених українських областей через меншу українську національну територію, не можна булоб найти землі на цілій українській національній території.

Господарські відносини на сході в Польщі багаторішні як на заході вже в самій ділянці селянського землеволодіння, розпиленого в надмірні одиничних селянських господарств. А всеж не треба забувати, що й видатки плодів з гектара в напрямі зі заходу на схід меншають, опадаючи часто нижче загально державної пересічі видатку головних чотирьох родів збіж і картопель.

*

Голод землі на Сході йде в парі з фізичним голодом і є його причиною, бо знужденілий люд не є у спроможності піднести себе культурно і користати з фахової освіти та бути учасником хліборобського поступу. А на Сході Польщі лежить наша Батьківщина...

4. Аграрний устрій села і доходи селянських господарств.

Спробуймо відтворити собі дійсність українського села у перекрою його землеволодіння на підставі укладу поодиноких категорій господарств та його сирого доходу і доходу в готівці.

Пересічне галицьке село скупчує яких 250 господарств. Вони розподілюються на господарства халупничі і карлуваті від 0.5—2 га числом около 170; малоземельні від 2—5 га числом около 60; середні селянські від 5—20 га числом около 20 і великоселянські (з правила не-хлопські!) 1—2 господарств.

Вражає нас тут надмір господарств несамостійних, якби за такі вважати тільки дві перші категорії господарств до межі 5 га площині.

Маючи на увазі загальну площинь рільничих ужитків села (около 1000 гектарів) і пересічний

галицький дохід брутто з гектара бачимо, що в добі найкращої рільничої конюнктури з року 1927-28. — як це висвітлюють обчислення Пулавського інституту для провірювання економіки дрібних рільничих господарств (праці Цуржитка) — дохід брутто галицького села колихався від вартости 500.000 до 600.000 золотих річно.

В доході брутто галицького села категорія халупничих карлуватих господарств (170 родин!) партиципує вартістю 70.000 до 100.00 золотих.

Малоземельні партиципують вартістю около 250.000 зол., середні селянські 200.000 зол., а великоселянські коло 50.000 золотих.

У сирім доході скупчуються вартости, які призначені є до особистого і річевого спожиття у власнім домашнім і сільським господарстві (самозасоблення села!) і до збуту на ринку.

Якщо самозасоблення проглітає майже 55 прц. вартости сирого доходу, то на ринок виходить 45 прц. продукції села. Зі збуту її впливало на галицьке село в добі 1927-28. коло 240.000 золотих (40.000 зол. зі збуту збіжжа й паші, а 200.000 зі збуту годівельного господарства).

Від року найвищої конюнктури досі з причини спадку цін на продукти сільського господарства вплив готівки на село в році не дає більше як 80.000 до 90.000 зол. на поверх 1250 голов рільничої людности. Тут потреба підкреслити, що найнижча категорія господарств майже не має нічого на збут, хіба збуває дещо коштом

власного вже недоїдання, а просто хронічного голодування.

Трагічна це картина! Майже 70 прц. селянських родин випрацьовує на своїй землі скupu аліментацію. Без бічних заробітків на двірській землі, яка мала би тепер бути сколонізована, без таких самих заробітків у сусідів селян чи при публичних роботах 7/10 селянських родин не оглядало би взагалі гроша! А решта тих 30 прц. чи вона може дозволити собі на більші особисті видатки, коли гріш забирають вірителі задовоженного села, коли гріш йде на покриття зростаючих публичних тягарів і дошкульних адміністраційних кар, що впливають із спеціальної системи правління.

Волинське чи поліське село, хоч має дещо кращий розподіл землі, не стоїть краще від галицького, бо там меншають видатки плодів з гектара, обнижується помітно вартість сирого доходу селянських господарств, росте квота потреб самозасоблення, падає доплив готівки на українське село.

*

Чи ж супроти такої дійсности — дійсности господарської і соціальної на українськiм селі, чи радше селі на українській націон. території, — можна найти господарські основи колонізації? Коли ж колонізацію мають вести з політичних причин, то була би це дуже короткозора політика, політика вулканізації села з усіми її неминучими а шкідливими не тільки для українського народу наслідками...

В. КОЛЬОНІЗАЦІЯ АГРАРНО ПЕРЕНАСЕЛЕНИХ ТЕРИТОРІЙ У СВІТЛІ ПОЛЬСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА І ПОЗИТИВНОГО ПРАВА.

Досі встигли ми об'єктивно з'ясувати собі, що нема ані історичних основ, ані господарських та соціальних даних на селі української національної території, які би могли оправдувати кольонізацію української землі, штучно зпоза її меж ввоженим кольоністом. Заходить питання, **чи** всеж таки досі переводжена і тепер намагана **кольонізація** як засіб політичної боротьби з українським народом має свій вислів у польському законодавстві.

*

Мусимо ствердити згідно з дійсністю, що від памятної ухвали сойму конституанти з дня 10. VII. 1919., досі **прямими кольонізаційними законами**, що торкалися тільки Волині і Полісся, були тільки закони про військову кольонізацію з 17. XII. 1920. року.

Всі земельні закони почавши від 1919. року і кінчаючи діючим законом про виконання земельної реформи з дня 28. XII. 1925. якби були стосовані до **парцеляції**, як **засобу** **направи аграрних відносин в перенаселених територіях**, а не як засобу своерідної політики уряду, не **дозволилиб** на кольонізацію української території **імпортованим зпоза неї кольоністом**.

Колиж ввіз кольоністів ішов і має бути поновлений, то діється це при повнім **знехтуванні** власного аграрного законодавства.

У праці „Земельна справа у Східній Галичині“ (Львів 1922.) і другій, що обіймає цілу нашу національну територію, яка вийшла в 1925. п. т. „В обороні рідної землі“ а також у промовах в Сенаті за час 1930-1935. представив я докладно цю дразливу і небезпечну справу.

Тут доводиться мені ствердити, що все найшлися люди, які виконували тенденції „ухвали рольней“ (хоч не є вона законом) з 10. VII. 1919., а не позитивне аграрне право. А тенденції цієїж ухвали були: „ані пяди землі українцям“. Казав В. Вітос: „Межі польської держави сягатимуть так далеко, як далеко оратиме плуг польського хлопа“.

За виконання закону відповідає уряд і нічого доброго не ворожить скидування зі себе відповідальности, мовляв, колонізацію веде саме польське суспільство. Уряд дає концесії на парцеляційні спілки, уряд затверджує всі, отже й приватні пляни парцеляційні і листу покупців і обов'язаний її відкинути, коли вона не відповідає постановам обов'язуючого закону.

А обов'язуючий закон говорить: „Парцельовані обшари мусять бути зужиті **передовсім на доповнення карлуватих господарств**, а далше на творення нових самостійних загород, одначе можуть бути призначені в залежности від **господарських відносин даної місцевости** міністром земельних реформ на внесення приналежного окружного земельного уряду (тепер воевідства!) у відповідній частині або цілості на одну з пови-

щикх цілей“, (зберігаючи права на землю двірської служби). Є це ст. 51. закону з 28. XII. 1925.

Ст. 53. того самого закону, який говорить про категорії упривілеєних до купна землі осіб **підкреслює**, що засадничо парцеляція передовсім мусить розв'язати місцеві земельні відносини для місцевих людей, бо **навіть спеціальні упривілеєння, що прислугують деяким людям на землю** — (арендатори і офіціалісти парцельованих маєтків, заслужені жовніри та інваліди польської армії, вдови і сироти по них, абсольтенти рільничих шкіл і т. п.) повинні бути стосовані так, щоб з цих привілеїв скористали люди „**передовсім з кол населення сусідських сіл**“.

Якжеж з огляду на такі постанови позитивного права, якжеж з огляду на відомі нам „господарські відносини“ (ст. 51 зак.) села на українській території в Польщі може влада **без потоптання закону і без звихнення господарського характеру парцеляції** рішити про кольонізацію нашої батьківщини? Кольонізація у кожному нашій повіті — може за виїмком бобрецького — засуджує надмір карлуватих і малоземельних господарств на загладу.

А всеж бачимо, що кольонізація йде, вироблюється пляни на воевідства. Деякі з них допускають продажу тільки 15 прц. землі в руки українські (тернопільське воевідство). **Пляни ці і рішення позбавлені правних основ.** Проти нарушеного закону можна і треба доходити своїх прав і кривду усунути. Рішення незгідні з поста-

новами ст. 51. закону з 28. XII. 1925. треба скаржити аж до скарги до Найвищого Адміністраційного Трибуналу включно. В цій справі цінні заваги находимо в праці д-ра Е. Зомерштайна: „Устава о виконаню реформи рольней“ — Львів, 1926.

Самаж розважна і гідна постава українського народу в обороні рідної землі може й мусить вплинути на понехання протиукраїнських ходів у земельній справі.

IV.

ШІСНАЦЯТЬ ЛІТ ПАРЦЕЛЯЦІ І КОЛЬОНІЗАЦІ НАШОЇ БАТЬКІВЩИНИ У СВІТЛІ ОФІЦІЙНИХ ДАНИХ.

(Від осені 1919. до кінця 1935.)

А. ВІЙСЬКОВЕ ОСАДНИЦТВО.

Ідея військового осадництва зродилася в 1920. році, коли на Польщу йшов війною ССРСР.

Рада Оборони Держави, видаючи до польського народу пам'ятний заклик оборони батьківщини, заповіла, як це вчинив і Начальний Вожд, що про воїнів, які виконують свій обов'язок, батьківщина не забуде. Коли відперли більшовицькі полчища, Начальний Вожд у другій своїй відозві до польських вояків повідомляє їх, що зробив урядові пропозицію, щоб „земля на Сході перейшла на власність тих, які її польською зробили“. Вслід за цим у дні 17. XII. 1920. ухвалив сойм два закони „про переняття урядом і надання землі жовнірам військ польських“. Тереном військового осадництва між іншими мали стати Волинь і Полісся.

За даними „Центрального Союзу Військових Осадників“ перенято на цілі військової ко-

льонізації 366.738,5 гектара землі, з чого на землі на українській національній території припадало 244.750 га, отже майже 75 прц.

За даними Найвищої Палати Державної Контролі за рік 1930-31 на військову кольтонізацію по думці закону з 17. XII. 1920. розділено між військових осадників безвідплатно 142.562 га землі та осаджено 7.745 осадників. Решту землі передано на цілі земельної реформи або віддано державним лісам. На 1. I. 1923. міністерство військових справ закваліфікувало з прибіл. 100.000 зголошених, 29.597 польських жовнірів, які могли землю даром одержати. Як відомо рішенням сойму з 24. квітня 1923. року знесено право уряду перебирати землю на військову кольтонізацію.

Чи дійсно тільки коло 8.000 осадників військових обдаровано землею, як стверджує Найвища Палата Контролі? Чи майже 22.000 дальших закваліфікованих землі не дістало? Ні! Не дістали вони землі по думці грудневого закону про військову кольтонізацію, але осаджено їх на основі липневого 1920. і грудневого 1925. закону про виконання земельної реформи і щойно в березні 1932. додатковим законом і законом про фонд оборотовий земельної реформи створено змогу сфінансувати даремні наділи, які без того мусіли би осадники заплатити.

Знаємо теж, що вже на землі осілі військові осадники в дні 1. I. 1923. крім безплатних наділів одержали допомогу у висоті 2,022.230 долярів, як стверджують дані „Центрального Союзу Військових Осадників“.

А що було й буде даліше, можемо зміркувати, коли пригадаємо собі, як корчиться маєток „Фонду оборотового земельної реформи“, уживаний на рятування як цивільного так і військового осадництва. З нього відписано — на підставі даних бюджетового звідомлення посла В. Камінського на рік 1936—37. тільки в групі парцеляційній і групі оплат майже 200 мільонів золотих...

Запас землі поданий Н. П. Контролі — тих 142.000 гектарів відданих військовим осадникам, могли доповнити господарства місцевих людей у числі около 70.000 і створити можливим життя для яких 350.000 душ місцевого хліборобського населення.

Б. ПАРЦЕЛЯЦІЯ І ЦИВІЛЬНА КОЛЬОНІЗАЦІЯ.

Після даних міністра земельних реформ проф. д-ра Витовта Станевича парцеляція з літ 1919—1929 включно забрала із запасу землі великої власности й передала в руки малої власности й осадників загалом 600.284 гектарів землі нашої Батьківщини — без Лемківщини, Холмщини і Підляшя. Зужито на Полісся 140.154 гектари, на Волині 232.809 гектарів, у Галичині 227.321 гектарів.

Парцеляція ведена державою дійшла до 147.853 гектарів, приватна парцеляція до 452.431 гектарів. Уряд парцелює майже виключно на північно-західних землях. На Поліссі спарцелював уряд 69.703 гектари, на Волині 77.395 гектарів В Галичині на державну парцеляцію припадає тільки 755 гектарів.

Головний Статистичний Уряд освітлює хід парцеляції і кольтонізації за час від 1919 до кінця 1935. року цифрами, які не можуть бути примінені до нашої Батьківщини. Цифри ті оперті о території воевідств обіймають крім української — польську й білоруську національну територію.

Тому, щоби зясувати собі фактичний стан, слід вийти з цифр запасу приватної землі на день 1. січня 1936. Находимо їх у звіті бюджетової комісії сойму у звідомленні, що торкається міністерства хліборобства і земельних реформ. (Сойм. друк ч. 55 сесії звич. IV. каденції.)

Сподіваний запас землі на Поліссю виносить 187.000 га, на Волині 115.000 га, в Галичині 201.000 га; з того у воевідствах: тернопільському 104.000 га; станиславівському 30.000 га; львівському 67.000 га.

Отже весь запас землі на парцеляцію оцінюють у нашій батьківщині на яких пів міліона гектарів, коли йде про запас приватної власности. Коли-ж би з запасу публичної власности, якої безлісна площа виносить, як уже було згадано 338.430 га, взяти аж половину на парцеляцію, запас землі виноситиме найвище коло 700.000 га на рік 1936. Виносив він коло 1,600.000 га на 1921-22. рік без землі публичної власности.

Запас цей і сучасний господарський та соціальний стан на нашій батьківщині говорять самі за себе. Чи скольтонізування цього запасу — тих 700.000 га — навіть зі становища державної рачії слід уважати корисним і доцільним, коли на місці клетотить голодне на землю село, розсвітлює у своїй студії Станислав Лось, присвячуючи

увагу питанню земельної реформи на полуднево-му сході Польщі. („Бунт Млодих“ з 10. квітня 1936.). Він теж зрисує мало ефективні а той шкідливі наслідки кольтонізації Галичини, колиб землю віддати кольтоністам... Слушно завважує Ст. Лось, що при реалізуванні аграрної реформи на нашій батьківщині рішалними чинниками повинні бути: „почуття дійсности, справедливости і здорового рзуму“.

Маючи на увазі саме почуття дійсности для основ і можливостей переведення аграрної реформи на відтинку парцеляції на території цілої Польщі, ствердили ми вже і стверджуємо ще раз, що аграрне заогнення, викликане голодом землі, у силі як його бачимо на нашій батьківщині, стрічаємо в корінній Польщі тільки в Краківському і Келецькому. Знаємо теж, що запаси приватновласницької землі вже там вичерпуються. Краківське має на 1. I. 1936. ще тільки 4.000 га і Келецьке 20.000 га. Зате бачимо, що тільки Познанське і Поморське мають разом запас 414.000 га, Варшавське 101.000 га, Лодзьке 67.000 га (стільки, що Львівське!) а Люблинське 115.000 га.

Чи в межах так розподілених запасів землі між Польщу і нашу батьківщину, чиж з огляду на подане повище заогнення аграрних відносин треба ще конче людей з Краківського чи Келецького прямувати на Схід чи Полудневий Схід? Чи корінна Польща — центральна і західна не має місця на своїх кольтоністів?

Якуж велику рацію має Ст. Лось, говорячи, про те, що повинню рішати при акції парцеляції і кольтонізації.

V.

ПУБЛИЧНА ОПІНІЯ ПІДТРИМУЄ УРЯД У ЗМА- ГАННЯХ КОЛЬОНІЗАЦІЇ НАШОЇ БАТЬ- КІВЩИНИ.

Хоч дотеперішня кольонізаційна акція „на сході“ не оправдала себе під господарським оглядом, хоч вона як теплична квітка вимагає великих матеріяльних жертв зі скарбу, який вкорочує бюджету освіти і не має засобів на доцільне засоблення бюджету оборони держави, хоч погіршила вона положення місцевого сільського люду саме на Сході, — міністерство хліборобства і земельних реформ задумує скріпити похід кольоністів на Схід.

Апарат аграрних реформ виконує плян наступу, мобілізує т. зв. публичну опінію, яка — здається їй — робить прислугу державі, мобілізуючи одних проти других у державі, що її головним завданням скріпити себе тепер внутрішньо, приготовитись до невідомого, але грізного завтра...

Нинішня польська преса, коли йде про земельну справу на нашій батьківщині, нагадує екстермінаційним своїм становищем еру сумної слави хієно-п'яста.

В краю організації комбатантів ставлять земельну справу так, як її ставила колись ендеція. Що більше лідер вшехпольської партії проф. Станислав Гломбінський формує опінію в земельній справі в Тернополі — осідку воевідства, яке вже видало заборону продавати землю в українські руки, означуючи як найвищу межу 15 прц. обшару парцельованого маєтку.

Навіть центральні комбатантські організації у Варшаві на зїзді 11. X. 1936., що прийняли „ватовані резолюції“ про політику на Сході Польщі, кажуть догадуватися, що займають у земельній справі прихильно-вижидаюче становище... Дарма, що з їх нідрів вийшов автор нормалізаційного курсу...

Автім опінія відповідальних польських політиків і економістів стверджує абсурдальність колонізаційних затій на Сході.

VI.

НАШІ ЗАВДАННЯ.

Як бачимо, в земельній справі ціхує польське громадянство — велика агресивність, уряд — довільність.

Ті самі політики, які не раз кидали бундючне слово, що „з людем руским спокійним“ порозуміються понад голови провідників, вцілюють цей люд у само серце, готовлячися до кольонізації його рідної і такої побажанної, бо йому несбхідної землі.

В її обороні стануть всі шари нашого громадянства разом із людом, який хотять „понад голви провідників“ ушасливити новим небажаним сусідом на прадідній нашій землі.

В почутті глибокої нашої правди, нашого права на рідну землю приймемо в її обороні накинену нам боротьбу. Стрїмо в останнім етапі боротьби за землю і її програти не смїємо! Миж знаємо, що навіть весь її запас із причини економічного знищення сільського люду не розв'яже нам земельного питання на селі. Тому вже від трьох поколінь розвиваємо нашу працю на основах самодіяльності та само- і взаїмної помочі! Її не кинемо, хоч сили наші буде зідати накинена

нам боротьба. Ми знаємо загрозу, яка йде на нас, однак холодний розум за слабкий, щоб помножити наші сили.

Джерело відновлення і скріплення сил найдемо в традиції і привязанні до рідної землі, в холодній розвазі, рівно як і в почуваннях.

*

Кольонізація для наших сусідів є проблемою-експериментом, для нас вона питанням життя — смерті.

VII.

Репрезентативне зібрання представників нашої Церкви, всіх українських центральних культурно-освітніх, наукових, господарсько-кооперативних та економічно-фінансових установ, професійних організацій, українського жіноцтва, всіх наших суспільних станів винесло у Львові дня 15. жовтня 1936. р. слідуєчі

РЕЗОЛЮЦІЇ В ЗЕМЕЛЬНИХ СПРАВАХ:

Представники нашої Церкви, української науки, політики, культури, господарства, жіноцтва, професійних організацій, міщанства і робітництва, зібрані на Зборах улаштованих Українським Національно-Демократичним Об'єднанням дня 15. жовтня ц. р., вислухавши реферату про земельні справи на українських землях у межах Польщі, однодушно ствердили:

1. Земля та хліборобство є основою здорового розвитку й існування кожної нації, тому представники українського зорганізованого життя вважають справедливе впорядкування земельних відносин на перенаселених українських національних територіях у Польщі за першу й найважливішу справу серед тих, що мають для нації

та її хліборобського стану основне значіння. Аграрні відносини на українських землях у Польщі стали в останньому часі простор трагічні, коли зважити, що українське село криє в собі коло 60 проц. карлюватих господарств нижче 2-х гектарів та коло 30 проц. від 2—5 гектарових малоземельних, на яких мусить жити кругло 90 проц. усього хліборобського населення. Тому:

2. Право на землю української національної території, що її від віків управляв та управляє місцевий селянин, чи то як власник господарства, чи то як працівник на ланах великої власности, є природним правом, якого зломання для політичних протиукраїнських цілей не може бути й ніколи не буде признане українським селянином та цілєю українською нацією.

3. В обороні цього основного права українського народу й українського хлібороба на землю підносить рішуче й однодушно голос без виімку все українське громадянство без ріжниць станів і заявляє, що цю оборону вестиме послідовно й безпереривно, як оборону права до життя цілої української нації.

4. Представники українського громадянства перестерігають перед відбиранням українському хліборобові права на землю, що деякі чинники хочуть переводити засобами чергової кольтонізації українських земель чужостороннім елементом, а колиб така кольтонізація була ведена далі, скидають усю відповідальність за наслідки, викликані такою акцією, на тих, що хотять знехтувати це право до землі від віків на цій землі осілого хліборобського населення.

5. Не сходячи зі становища, що аграрні справи нашої землі повинен порядкувати Галицько-Волинський Сойм автономічної української території в Польщі, домагаються від Уряду:

а) виконання закону з 28. грудня 1925 р. на аграрно перенаселених територіях українських земель через сусідську парцеляцію в користь місцевого хліборобського населення;

б) припинення інструкцій та розпорядків про непродання землі українцям та віддання її в руки кольоністів;

в) признання концесії на Український Парцеляційний Банк;

г) припинення дотацій на військову й цивільну кольонізацію з оборотового фонду земельної реформи;

г) справедливого розподілу кредитів на купівлю землі, комасацію та меліорацію з оборотового фонду земельної реформи і на сплату родинних ділів зі спеціального фонду, адміністрованого Державним Рільничим Банком.

6. Представники українського громадянства закликають увесь український загаль до відпору нових кольонізаційних намагань та взивають наше селянство видержати на найважливішому відтинку боротьби за національне самозбереження, — отже на відтинку боротьби за належну йому землю на його Батьківщині.

849/34

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001021776487

4 LUT 1937

Хто хоче пізнати наше сільське господарство
Хто хоче мати про нього тисячі чисел і даних
Хто хоче других поучати про господарські
справи, мусить мати книжку:

ЕВГЕН ХРАПЛИВИЙ

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

348 стор., 229 таблиць, 17 діаграмів, 3 мапи.

Ціна тільки 2·50 зол.

Пересилка 50 сот.

У книжці такі розділи: 1. Простір і населення. 2. Підсоння і природні та господарські смуги (стрєфи). 3. Розділ ужиткової площини. 4. Обріб ріллі та плекання рослин. 5. Сіножаті і пасовиська. 6. Сади та огороди. 7. Лісові ґрунти. 8. Невжитки та інші ґрунти. 9. Плекання сільсько-господарських тварин. 10. Пасічництво — рибальство. 11. Земельний устрій.

Необхідна книжка-підручник для господарських відчитів і курсів, повинна бути у бібліотеці кожного товариства, у руках кожного свідомого хл бороба.

Набувати у всіх українських книгарнях!

Замовляти: „Сільський Господар“,
Львів, Ринок 10.